

Kincsek az értéktárakból

A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvényt 2012 tavaszán fogadta el az országgyűlés. A törvény értelmében a nemzeti értékek megővendő értékek. Az értéktárak csúcsa a Hungarikumok Gyűjteménye. A nemzeti értékek azonosításában, rendszerezésében, adataik nyilvántartásba vételében és folyamatos frissítésében, gondozásában a megyei és települési önkormányzatok működhetnek közre. A következőkben az értéktárakba felvett, ott nyilvántartott kincsek közül válogattunk.

Gyönki Német Nemzetiségi Tájház (Gyönki települési Értéktár)

Lackner Aladár evangélikus lelkész 1982-ben ajánlotta fel magángyűjteményét arra a célra, hogy a község azt egy stílusosan berendezett Tájházban bemutathassa. A Táncsics Mihály utca 448. sz. épületben éppen kihalt az utolsó lakó, így a község megvásárolta az épületet, felújította és elhelyezték benne a gyűjteményt, mely 1983 óta látogatható.

A XIX. században épült, vert falú, eredetileg zsúptetős házat kétszer építették át. Először a nyitott kéményű konyhát téliesítették, és a zsúptetőt cserepesre cserélték, az 1930-as években a házzal párhuzamosan új istállót és fészert emeltek, miközben a régi istállót szerszámkamrává, műhellyé alakították át. A lakóház a protestáns vallású németek tárgyi kultúráját mutatja be. Az első szoba a két világháború között élt emberek ízlésvilágát képviseli. A szekrényekben és ládákban a gyűjtemény viseleti darabjait helyezték el. A falakon fényképek, az asztalon biblia, énekeskönyv. A lakókonyha szekrénye s falitékája, az asztal paddal és a szép csempéjű takaréktűzhelye (mely a hátsó szobát is fűtötte) a hétköznapokat idézi. A hátsó szobában a hímzett dísztörölközők és a gyöngyös főkötők szép sorozata látható. A folyosó végén nyílik az eredeti használati tárgyakkal berendezett kamra. A polcokon szódás- és befőttesüvegek, edények és egyéb konyhai használati eszközök vannak. Innen vezet lépcső a padlásra. Az egykori lakóházzal egy fedél alá épült istálló ma a kenderfeldolgozás eszközeinek tároló helye. A ház mögött sertésól áll. A telket lezáró löszfal üregeiben, melyből az építkezéshez kitermelték a földet, krumplispincét, borospincét, baromfiólat és sütőkonyhát találunk.

Fellelt kelta pénzek (Egyházasdengelegi települési Értéktár)

mazása. Az edények előállítására, s a fellelt kovácsolt vastárgyak tanú, hogy fejlett volt a kézműiparuk. Bizonyítja ezt egy tál, amelyet a héhalmi Templom-dombon találtak 1958-ban, és az egyházasdengelegi kelta pénzlelet. A nyolcvan érméből álló pénzegyüttes a maga nemében a legnagyobb az országban. Közöttük tizenegy darab ellenjeggyel ellátott „Audoleontos” feliratú is van. A bevett ellenjegy a hátlapon lévő ló hasa alatt van. Az ellenjegy érvényesítésre szolgált, idegen vagy kisebb súlyú pénz elfogadására. Ám az is lehetséges, hogy a használók azt vizsgálták, nem bélelt-e az érme. Ezek a pénzek az i.e. II. század utolsó évtizedeiben készülhettek, s ekkortól voltak forgalomban.

Izraelita szeretetház és maceszsütőde (Bonyhádi települési Értéktár)

Az 1800 körül, copf stílusban a zsidó elesettek számára szolgáló szeretetházként emelték. A kis téli imaházként is használt épület az elsők között került be a város értéktára „Épített környezet” kategóriájának kincsei közé. Az utcavonalon fésűs beépítésben, kerített telken, szabadon álló, L-alaprajzú, alapincézett, földszintes, utcai szárnyán felülkontyolt nyeregteretős épület (hrsz.: 588/2), a féloszlopokkal tagolt utcai homlokzat szélső tengelyében nyíló kapuval. Az udvari szárnyhoz alacsonyabb, nyeregteretős gazdasági épület csatlakozik. Mindkét szárny udvari oldalán oszlopos, árkádsoros tornác. Egytraktusos, síkmennyezetes belső, mindkét szárny alatt fiókos dongaboltozatos pincével. 1919-ben ebben a Rákóczi F. u. 5. sz. alatti épületben Brauer József vaskereskedést nyitott, megváltoztatva az utcai homlokzat nyílásrendjét. Homlokzatait az 1990-es években állították helyre. Az udvar délnyugati, Mártírok tere felőli sarkában téglalap alaprajzú, földszintes, kontyolt nyeregteretős maceszsütő működött, síkmennyezetes belsővel, feltehetően már a XVIII. század második feléből. (A macesz a kovásztalan tésztából készült vékony, ropogósra sült, lap alakú tésztaféle; a zsidók által húsvéti ünnepükön kenyér helyett fogyasztott rituális pászka.) A kicsiny romos épületet az 1980-as években alapjáig visszabontva újjáépítették, a belsőt átalakították. Bonyhád Város Önkormányzata Képviselőtestülete 22/2020. (XII. 1.) rendeletével a műemléki védettségű épületek nyilvántartásába vette.

Schmidt Ferdinánd családi sírhelye (Mindszenti települési Értéktár)

Schmidt Ferdinánd (1820-1899) atyja Schmidt József serfőző, anyja Rajndl Jozefa volt. Iskoláit feltehetően Szegeden, szülőhelyén végezte és középiskolai tanulmányainak befejezése után a pesti egyetemen jogot tanult. Ezután joggyakorlatra ment, majd ügyvédi vizsgát tett Budapesten. 1843-tól szegedi ügyvéd. A polgári katonaságnak ezredesi segédtszjtje, majd kapitánya volt. 1847-ben polgárőr kapitány, nemzetőr százados Felsővároson. 1848-ban polgármesterjelölt. Tanácsnoknak választják, s törvényszéki és rögtönítélő-bíróági ülnök. 1848 decemberétől százados a szegedi önkéntes (Földváry Sándor-féle) zászlóaljban. 1849 első három hónapjában részt vett Bácska északi felének védelmében, majd Perczel Mór tábornok bácskai hadtestében a Délvidék felszabadításában. Május 13-tól százados a 104. honvédzászlóaljnál. A július 14-ei hegyesi csatában lőtt sebet kapott, súlyosan megsebesült. Világos után Aradon orosz fogságba esett, átadták az osztrákoknak és azok haditörvényszék elé állították. Átszállították Pestre az Újépületbe, ahol fogva tartották, de Haynau közvetlenül a menesztésekor általános amnesztiát rendelt el, amelynek köszönhetően kiszabadult. Mindszentre költözött. 1867-ben a Mindszenti Szabadelvű Kör tagja lett. Uradalmi tisztartó Szegváron. 1841-ben házasságot kötött Palásthy Katalin Jusztinával és Pallavicini gróf gazdatisztje lett. A Szeged Csongrádi Takarékpénztárnak alapító választmányi tagja volt.

Schmidt Ferdinánd családi sírhelye Mindszenten egyedülként fellelhető 1848/49-es vonatkozású emlékhely. Az 1960-as évek elején bezárt sírkertben az azóta lezajlott területrendezés során meghagyott családi sírhely a kegyeleti temető központi részén helyezkedik el. Március 15-én minden évben ennél a sírhelynél megtartott ünnepségen emlékezik meg a város közönsége az 1848/49-es forradalom és szabadságharc hőseiről.

Görögkeleti (ortodox) szerb apáca kolostor (*Grábóci települési Értéktár*)

A faluba 1580-ban érkeztek ortodox szerb szerzetesek a dalmáciai szerb Dragović-kolostorból. A faluban akkoriban már éltek a törökök elől korábban ide menekült szerb családok. Először egy fatemplomot építettek, majd 1587-ben a budai pasa engedélyével kőtemplom és kolostor is épülhetett. 1593-tól közel kétszáz éven át írták krónikájukat a szerzetesek, a török hódoltság viharos évtizedeiben többször is elnéptelenedett a kolostor, de mindig érkeztek újabb csoportok Szerbiából. 1667-ben az akkor már több mint hatvan itt élő szerzetest a törökök megölték egy rajtaütéskor, de még ezek után is újraindult az élet. A Rákóczi-szabadságharc idején ismét szünetelő hitélet aztán 1711-ben folytatódott.

A ma is meglévő barokk kolostorépületet 1787-ben vették használatba. Mellette az 1786-ból való kútház áll, melynek emeleti helyisége egykoron a kapus szobája volt. A kolostor gazdálkodását jelentős birtok, fakitermelés, haszonállatok, pálinkafőzés és boreladás is segítette. Ekkorra már Grábóc a magyarországi szerb ortodox papképzés központjának számított. Az épület jelenlegi formáját az 1895-ös átalakítás során nyerte el. A II. világháború után az utolsó még itt élő szerb családok is elhagyták a falut, a kolostor utolsó igumenje (apátja) *Alekszej* 1974-es halála után az épületet szociális otthonná alakították át, az 1980-as években teljes körűen felújított komplexumot 1994-ben kapta vissza a szerb ortodox egyház. Ekkor azonban már nem férfi szerzetesek, hanem apácák költöztek a falai közé.

Pozsonyi kifli (*Hungarikumok Gyűjteménye*)

A pozsonyi kiflit a Felvidéki Magyar Értéktár betervezése alapján 2023-ban vették fel a Hungarikumok Gyűjteményébe. A süteményt az Európai Unió Tanácsa már 2008-ban hagyományos különleges terméknek minősítette, és bratislavský rožok/pressburger kipfel/pozsonyi kifli néven mindmáig védettséget élvez. Különleges tulajdonságaként a termék sötét felületének világosabb színű erezését említi, ami jellegzetes látványt, „márványozott” felületet képez. „Ilyen felületi látvánnyal semmilyen más pékáru vagy cukrászati készítmény nem rendelkezik – rögzíti az említett dokumentum. A termék formájával, tömegével, de a töltelék mennyiségével is különbözik a piacon lévő egyéb, finompékárutól, melyektől eltérően tésztája több zsiradékot tartalmaz. Mákos, illetve diós tölteléknek köszönhetően a terméknek sajátos illata és íze van. A pozsonyi kiflinek meghatározó – egyben előírt – látványa a patkó (mákos töltelékű) vagy a C-betű forma (diós). Nem nagyipari módon, hanem kézi munkával készül. A termék elnevezése önmagában azért különleges, mert összetétele és gyártási módja történelmi hagyományokon alapul.” E hagyományos elnevezésű terméket több száz éve gyártják a mai Szlovákia, Magyarország és Ausztria területén. *Ortvay Tivadar Pozsony város utcái és terei* című kiadványában (1905) olvasható, hogy: „nem messze Mayer Győző cukrászdájától áll Scheuermann régi péksége (ma Lauda), amelynek specialitásai, a mákos és diós patkók hírnevéssé tették Pozsonyt”. Készítésének hagyományait Scheuermann és Lauda pékmesterek után Johann Korče pékmester, valamint fia, Hans Korče folytatta. A családtól a sütési fortélyokat Emil Kästner vette át, majd a Monarchia pékjei és cukrászai is fokozatosan elkezdtek gyártani. Első magyarországi receptje Czifray István 1830-ban megjelent *Magyar nemzeti szakácskönyvéből* ismert. A „Bratislavský rožok” elnevezést csak 1918 után, Csehszlovákia megalakulását követően kezdték el használni, miután a Pressburg, illetve Pozsony városnév Bratislavára változott. Magyarországon ezt a terméket a mai napig is pozsonyi kiflinek hívják, s Ausztriában is gyakoribb a Pressburger Kipfel elnevezés.

Kudelka-kereszt (*Fegyverneki települési Értéktár*)

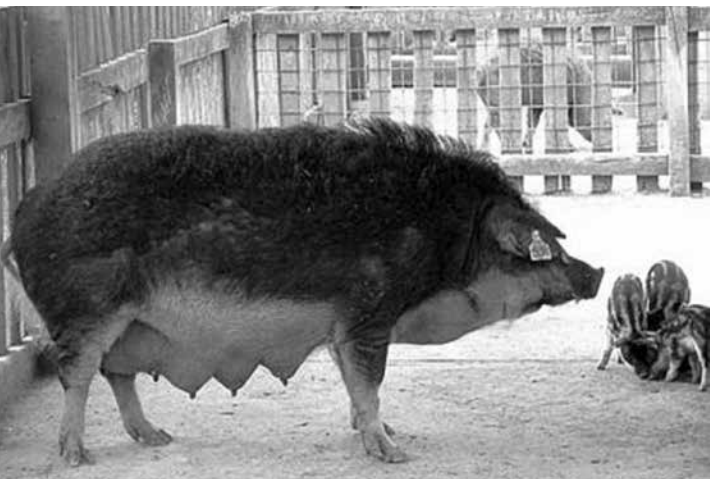
A falu Dózsa György u. 60. szám alatti épülete melletti, a Vörösmarty utca felé eső közterületén álló útmenti keresztet az egyik helyi földbirtokos, Kudelka Bertalan és felesége Dunsits Magdolna 1923-ban emelte. Bertalan az 1668-ban „oszlányi Kudelka” néven magyar nemesi címet szerzett tót eredetű család sarja volt. Közvetlen rokonsága jótékonykodásáról volt híres. Azonos nevű édesapja például a Magyar Tudományos Akadémia palotája, valamint a Heves-Szolnok megyei árvaárpolda és szegények dolgozóháza létrehozására is adományozott összegeket, de végrendeletében a Magyar Írók Segélyegyletének is jelentős hagyatékat juttatott.

A Kudelka-kereszt téglalapra állított beton talpazaton állt. Az eredetileg fehérre meszelt betonból készült építményt 2009-ben balesetveszélyes állapota miatt lebontották. (A megfeszített Krisztus alakja is hiányos volt már ekkor, lábai combtőtől lefelé letörték.) A mai változatát három év múlva állították fel az eredeti helyén. Beton helyett ezúttal tölgyfából készült az új kereszt. Ezt Fazekas Pál faragta, s ajándékozta a város közösségének. A kereszthez fűződő hagyomány, hogy előtte emlékeznek mindazokra az elszármazottakra és egykori fegyvernekiekre, akiknek nincs síremléke a város temetőjében. A felújított kereszt talpazatára visszakerült az a márványtábla is, amely az eredetin volt rögzítve, s az adományozók nevét hirdeti.

Őshonos mangalicafajta megőrzése és gasztronómiája (Ásotthalmi települési Értéktár)

A mangalica zsírsertés az egyetlen magyar őshonos sertésfajta. A fajta az 1800-as években jött létre. 1833-ban József nádor látogatást tett Miloš szerb fejedelem topcsideri (topčideri) birtokán, ahonnan ajándékba kapott tíz kocát és két kant a szerbek zsíros šumadia sertésének Knyáz-Miloš vonalából. A XVIII. század végén főleg a dunántúli területek és Ausztria között folyt sertéskereskedelem fő fajtája a bakonyi sertés volt. József nádor a szerb sertéseket a kisjenői birtokán tartott szalontai és bakonyi állományai keresztezésére használta fel. Ezt olyan nagy sikerrel tette, hogy az 1840-es évekre már kialakult az egységes külsejű magyar fajta: a mangalica, mely a vidék, a falu szinte kizárólagos sertése lett. Ma a mangalicát jó minőségű húsáért kedvelik, ami nemzetközi sikerének is titka. Ez az alapja a spanyol serrano sonkának is. Ásotthalmon 2003-ban alakult meg a Homokháti Gazdák Egyesülete, azzal a céllal, hogy integrálja a mangalica tenyésztését és hizlalását. Az egyesület disznóvágásokon eleveníti fel a hagyományokat, és adja át a következő nemzedékeknek. Fő termékeik a szalonna, a sonka, a vékony és vastag kolbász.

Louis Armstrong szobra (Bánki települési Értéktár)

Magyarország egyik legrangosabb, nemzetközi dzsessztalálkozója, a háromnapos Louis Armstrong Jazzfesztivál minden év júniusában a Bánki-tó vízszinpadán kerül megrendezésre. Az eseményen évről évre kiemelkedő dzsesszművészek – eddig közel ezer előadó –, világhírű zenészek léptek fel. A fesztivál névadójának mellszobrát az első Jazzfesztivál idején, 2004-ben avatták fel a Tó Wellness Hotel kertjében.

Louis Daniel *Armstrong* (becenevén Satchmo; New Orleans, 1901. augusztus 4. – New York, 1971. július 6.) amerikai dzsessztrombitás, énekes, zenekarvezető, a dzsessztörténet egyik legnagyobb és legismertebb alakja volt. A szobrot a Swing Jazz Kultúráért Alapítvány felkérésére és költségvállalásával, Győrfi Lajos püspökladányi szobrászművész készítette. Alkotása Armstrongot középkorúként, trombitát fújva ábrázolja. A kerek arc, a hatalmas vibráló szemek, az ujjak ritmusa valóságossá, elevenné teszi a figurát. A hangszer, mint függőleges tengely köti össze a két legelevenebb centrumot, a fejet és a kezet. A trombita, a billentyűzet és az ujjak izgalmas, formai mozgalmasságot adnak. A 5/4-es életnagyságú bronzportré kecses, szakított kisháttal andezit sziklára van helyezve úgy, hogy a trombita tartása ne zavarja az arcjáték érvényesülését, s jól látható legyen az ujjak játéka is. A posztamensbe Louis Armstrong kézjegye van bemaratozva.

Zsibriki német telepesház (Völgységi Tájegységi Értéktár)

Zsibrik 1959 óta *Mócsényhez* tartozó, egykor önálló község a Völgységben. Mindig is a kisebb falvak közé tartozott, de azért volt annyira életerős, hogy az itteniek 1823-ra tisztes templomot emeltek. A kitelepítések után ez a település is sorvadásnak indult. Ezt a folyamatot felgyorsította, hogy Zsibrik csak a legutóbbi időkben kapott bekötőutat. Néhány romos házát megvettek és szépen felújítottak, de épületei jórésze még ma is elhagyott, rossz állapotú, akárcsak a templom. Az itteni Petőfi Sándor u. 28. sz. alatt, a településközpontban található az a XVIII. század második felében épült ház, melyet az elsők között vettek fel a helyi értéktárba. Az utcavonaltól beljebb álló, kőalapra épített, téglalap alaprajzú, vályogfalú, földszintes, nyeregtetős épület kettős hódfarkú cserépfedéssel. Az északi és nyugati homlokzaton vegyes, ill. terméskő falazat is található. Leginkább faszerkezetes (ún. Fachwerk-szerkezetű) oromzatával hívja fel magára a figyelmet. Az udvari oldalon faszerkezetű „kódisállás” mögött nyílik a bejárata. Egytraktusos, síkmenyyezetes belső jellemzi. Az udvarban gazdasági melléképület áll. Népi műemlék. Az 1990-es években esett át a műemléki felújításon.

Faludy György életműve (Budapest VII. kerületi, Erzsébetvárosi Értéktár)

Faludy György (1910-2006) a huszadik századi modern magyar irodalom egyik legsokoldalúbb művésze: költői, műfordítói és írói munkássága a huszonegyedik században is ismert és elismert. Nem pusztán Magyarországon, hanem nemzetközileg is. Faludy Erzsébetvárosban született zsidó polgári családban, majd gyermek- és fiatalkorát is ebben a kerületben töltötte. A Fasori Gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait, ezt követően rangos európai egyetemeken tanult, Bécsben, Berlinben és Grazban. A huszadik század történelme a költő életében is meghatározó volt, hiszen élete nagy részét emigrációban töltötte. Többször kényszerült elköltözni Magyarországról: elsőként zsidó származása miatt 1938-ban, majd a recski kényszerszolgálatot túlélve, az 1956-os forradalmat követően is. Életútjának állomásait, traumatikus események nyomát költészetében is fellelhetjük, hiszen alkotásainak tematikájában és poétikájában is megjelenik a történelem. Ugyanakkor a nemzetköziség, a szolidaritás és széleskörű műveltség is állandó összetevői a verseinek, regényeinek s a műfordításainak egyaránt. Faludy az 1930-as évektől kezdve adta ki Villon-fordításait, újraírásait folyóiratokban, kötetben pedig elsőként magánkiadásban látott napvilágot, hiszen a versek megjelentetésére a kiadók nem vállalkoztak. S bár átköltések és fordítások esetében nem törvényszerű a hatalmas művészi siker, a könyv mégis óriási hírnevet hozott a fiatal Faludynak. 1988-ban hazatért, Budapesten telepedett le. Új verskötetei és fordításai is megjelentek. Munkásságát a Magyar Köztársaság rubinokkal ékesített Zászlórendje (1991), a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal (2002), a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztje (2006) adományozásával és Kossuth-díjjal (1994) ismerték el. Műalkotásaival, fordítói és szerkesztői tevékenységével létrehozott hozzájárulása a magyar kultúrához óriási jelentőségű. A magyar irodalomtörténet mindmáig megkerülhetetlen alakja.

Forrás: Fortepan/Szalay Zoltán

(h)